

Витвицька Ольга Данилівна,
доктор економічних наук, професор кафедри
публічного управління, менеджменту
інноваційної діяльності та дорадництва,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Ковальова Олена Вікторівна, доктор
економічних наук, ст.н.співр., професор кафедри
публічного управління, менеджменту
інноваційної діяльності та дорадництва,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України

Vytvytska Olha, Doctor of Economic
Sciences, Professor, National University of Life
and Environmental Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-2510-3562>

Kovalova Olena, Doctor of Economic
Sciences, Senior Research Associate,
National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0002-7861-4454>

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ: РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ANALYTICAL ASSURANCE OF FOOD SAFETY: A RETROSPECTIVE ANALYSIS

Витвицька О. Д., Ковальова О. В., Аналітичне
забезпечення продовольчої безпеки:
ретроспективний аналіз. *Український журнал
прикладної економіки та техніки*.
2022. Том 7. № 3. С. 101-100.

Vytvytska O., Kovalova O. Analytical assurance
of food safety: a retrospective analysis.
*Ukrainian Journal of Applied Economics and
Technology*.
2022. Volume 7. № 3, pp. 101 – 100.

У статті здійснено оцінку стану продовольчої безпеки на основі апробації проекту Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, розробленої експертами Проекту Institutional and Policy Reform for Smallholder Agriculture (IPRSA) та з урахуванням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року (зі змінами). Здійснено оцінку можливості забезпечення потреб у харчуванні її населення, доступності продовольства з урахуванням річних цін на окремі види продовольства, рівень втрат харчових продуктів. Обґрунтовано причини зменшення ємності ринків продовольства, пасивну динаміку виробництва харчових продуктів. Запропоновано формувати інформаційну базу на аналізі загроз продовольчій безпеці та її стані, оперативному реагуванні на поповнення фізичних запасів продовольства в якості моніторингової бази. Обґрунтовано критерії віднесення суб'єктів господарювання до списку виробників харчової (готової) продукції в цілях прийняття рішень щодо продовольчої безпеки.

Ключові слова: продовольча безпека, індикатори продовольчої безпеки, оперативний моніторинг, харчові продукти.

The article assesses the state of food security based on the approval of the project Methodology for determining the main indicators of food security, developed by experts of the Institutional and Policy Reform for Smallholder Agriculture (IPRSA) Project and taking into account the Law of Ukraine "On State Support of Agriculture of Ukraine" No. 1877-IV dated June 24, 2004 (with changes). The assessment takes into account the possibility of meeting the nutritional needs of its population, the availability of food, considering the annual prices for certain types of food, the level of food losses, the availability of resources for agricultural production, in particular, the seed material of the main crops. The reasons for the decrease in the capacity of food markets and the passive dynamics of food production are substantiated. It is proposed to shift the emphasis from a retrospective analysis of food security to an operational one, to form an information base on the analysis of threats to food security and its actual state, prompt response to the replenishment of physical food stocks as a monitoring base. The criteria for assigning business entities to the list of producers of food products for the purpose of making decisions on food safety are substantiated. It is proposed to form a wider range of food products, to increase the balance of the diet, to create conditions for the competitive development of the domestic food industry, to ensure the effective development of interstate agreements in the trade of food products, which is important for the export of products from Ukraine. The system of monitoring indicators of food security in Ukraine should take into account the indicators of the mandatory monitoring system as a component of economic security, the indicators of monitoring the achievement of the Sustainable Development Goals (Goal 1 Alleviation of poverty, Goal 2 Alleviation of hunger), which are monitored by the Government of Ukraine.

Keywords: food safety, food safety indicators, operational monitoring, food products.

Вступ

Сьогодні наукові дослідження у сфері продовольчої безпеки є досить активними, про що свідчить низка фундаментальних праць про стан продовольчої безпеки країни, який визначається переліком існуючих зовнішніх та внутрішніх загроз, а також нормативно-законодавчими змінами, враховуючи виклики сьогодення. Так, питанням продовольчої безпеки присвячені праці таких вітчизняних та зарубіжних вчених, як Гойчук О.І., Дайнеко Л.В., Кваши С.М., Лагодієнко В.В., Лупенка Ю.О., Саблука П.Т., Юрчишина В.В. та інших.

Незважаючи на значну кількість досліджень, питання продовольчої безпеки завжди потребують постійного вивчення, особливо з огляду на проблему дефіциту продовольства, що є причиною дисбалансу внутрішнього і зовнішнього ринку щодо попиту та пропозиції.

Формулювання цілей статті

Метою статті є здійснення аналітичної оцінки продовольчої безпеки та обґрунтування важливих аспектів її забезпечення на основі ретроспективного аналізу.

Виклад основного матеріалу

Продовольча безпека моделюється системою різних факторів, а саме кількісними та якісними показниками наявності конкретних ресурсів, використання альтернативних джерел ресурсів, середовища їх споживання тощо. Забезпечення потреб населення в продуктах харчування належної якості власного виробництва значно підвищує економічну та фінансову безпеку країни, оскільки створює нові джерела податкових надходжень, покращує рівень життя та оплати праці громадян.

Формування системи продовольчої безпеки в Україні потребує реалізації її локальної стратегії з урахуванням вимог сучасної парадигми державного і регіонального соціально-економічного розвитку.

Механізм забезпечення продовольчої безпеки країни – це система організаційних, економічних і правових заходів на основі моніторингу економіки з метою виявлення та прогнозування внутрішніх і зовнішніх загроз продовольчій безпеці.

Оцінку стану продовольчої безпеки здійснено в рамках апробації проекту Методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, розробленої експертами Проекту **Institutional and Policy Reform for Smallholder Agriculture (IPRSA)** та з урахуванням Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» № 1877-IV від 24 червня 2004 року (із змінами), з урахуванням затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 5 грудня 2007 р. № 1379, методики визначення основних індикаторів продовольчої безпеки та методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України, затвердженими наказом Міністерства економічного розвитку і торгівлі України 29.10.2013 № 1277, Плану заходів забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану, затвердженого Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2022 р. № 327-р.

Продовольча безпека будь-якої країни формується можливістю забезпечення потреб у харчуванні її населення. Для формування критеріїв продовольчої безпеки важливу роль відіграє традиційна структура раціону, що сформувалась в тій чи іншій країні. За даними ФАО, пересічний українець щодоби отримує від споживання харчових продуктів в середньому близько 3000 ккал, що в цілому відповідає рекомендованим нормам ВООЗ. У структурі споживання домінують калорії, отримані з продуктів переробки пшениці (хліб, макаронні вироби, кондитерські вироби, тощо), на які припадає 31% середньодобового споживання.

Рис. 1. Структура середньодобового споживання калорій в Україні

Джерело: ФАО, 2014 - 2017 рр.

Близько 12% калорій українці отримують від споживання цукру, як в чистому вигляді, так і у складі кондитерських виробів та інших харчових продуктів. Ще 8% припадає на молоко та молочні продукти (не включаючи вершкове масло) та 7% на картоплю і продукти з неї.

На калорії, що отримуються з основної м'ясної продукції (свинина та курятина) сумарно припадає близько 6% раціону, а соняшникової олії – близько 4%. Інші харчові продукти в структурі раціону мають незначну частку, але в сукупності забезпечують різноманіття і збалансованість поживних речовин.

З урахуванням того, що в структурі виробництва овочів та картоплі, фруктів, організований сектор займає невелику частину, то дані позиції не включено в перелік харчових продуктів до моніторингу в переліку підприємств критичного значення. У структурі споживання молочних продуктів половина припадає на непідзвітний господарський сектор, тому обсяг споживання продукції для аналізу відповідно зменшений, щоб визначити частку підприємства у загальному виробництві та споживанні.

З іншого боку, продовольча безпека формується доступністю харчових продуктів та можливістю їх придбання населенням. Аналізуючи структуру щомісячних витрат українських домогосподарств на продукти харчування, можна констатувати, що найбільше коштів (24% від загальних витрат на харчування) українці витрачають на м'ясо і м'ясну продукцію, яка формує незначну частку раціону.

На другій позиції за обсягами витрат знаходиться хліб та хлібопродукти, на які українці витрачають в середньому близько 17% від загальних витрат на харчування. Близько 15% витрат формує закупівля овочів і фруктів (сумарно). Ще 12% продовольчого бюджету домогосподарств витрачається на молоко, молочні продукти та сири. Виробництво риби в Україні не забезпечує внутрішніх потреб, тому до аналізу підприємств даний вид продукції не включено. Таким чином, до критичних продуктів, з точки зору формування раціону українців, структури виробництва, можна віднести: хліб і хлібобулочні вироби, макаронні вироби, крупи, цукор, молоко і молочні продукти, м'ясо та м'ясні продукти, олію.

Загалом українці витрачають на продовольство в середньому 43% від загальних витрат. Протягом останніх трьох років обсяг сукупних витрат на харчування в натуральному вираженні збільшувався в середньому на 2% щокварталу. При цьому спостерігаються сезонні коливання витрат. Як правило, в першому кварталі витрати на харчування більш низькі, а в другому кварталі, з появою сезонної плодоовочевої продукції, витрати збільшуються. Показник знаходиться в межах прийняттого, тобто, нижче 60%.

З урахуванням високої частки населення з витратами нижче прожиткового мінімуму (37%) вкрай важливою є державна підтримка цієї частини населення та створення умов для зростання доходів. За попередні роки обсяги підтримки досягли свого максимуму у 2017 році і склали 73,6% у відносному вираженні. В подальшому частка даної категорії населення, охопленою державною підтримкою, скорочувалась і у 2019 р. досягла мінімуму – 57,4%, що обумовлено, з одного боку, кризовими процесами і дефіцитом бюджетних коштів, з іншого боку – збільшенням частки населення з мінімальними доходами [8].

За останні 10 років майже для всіх категорій продовольства характерне зниження ємності ринку. Найбільше зниження спостерігається для таких продуктів, як цукор, рослинні олії та картопля – в середньому більше, ніж на 3% щороку. Ємність ринку хліба та хлібопродуктів зменшувалась в середньому на 2,4% щороку. А от ємність ринку фруктів та ягід залишається майже незмінною протягом тривалого періоду.

Основними причинами зменшення ємності ринків продовольства є:

- скорочення чисельності населення країни;
- зміна харчових вподобань населення з орієнтацією на більш здорове харчування;
- розвиток ритейлу та малого і середнього підприємництва в сфері виробництва готових харчових продуктів, що ускладнює оцінку реальних обсягів виробництва продовольства та його споживання.

Пасивна динаміка виробництва харчових продуктів обумовлена наступними факторами:

- зниження внутрішнього попиту на тлі скорочення населення;
- розрахунок показника за статистичними даними без урахування інформації по так званому «сірому ринку», що може формувати значну частку харчових продуктів;
- ціновими коливаннями в сировинному сегменті;
- зниженням ефективності роботи деяких харчових підприємств.

В цілому можна говорити про наявність потенціалу збільшення виробництва харчових продуктів в Україні при сприятливій економічній кон'юктурі та зростанні попиту. Динаміка

індексу виробництва харчової продукції підтверджується трендами у фактичному виробництві окремих категорій харчових продуктів. За останні 5 років для більшості категорій продуктів (крім м'яса і м'ясопродуктів) характерні знижувальні тренди. Зокрема, найбільше зниження (-33% у 2021 р., відносно показника 2017 р.) характерне для категорії хлібопродуктів (табл. 1).

На 30% за той же період скоротилося виробництво цукру, на 16% – молока і молочних продуктів. В цілому по всіх позиціях відбулося скорочення фізичних обсягів виробництва згідно з офіційними даними.

Таким чином, станом на 2021 р технічна база харчових підприємств дозволяла виробляти більше харчових продуктів, ніж було вироблено у досліджуваному періоді, а зниження обсягів фактичного споживання формують ризики для ефективності роботи підприємств і доцільності їх функціонування.

Ще одним важливим показником з огляду на продовольчу безпеку є рівень втрат харчових продуктів. Аналіз динаміки цього показника здійснено на основі балансів споживання основних харчових продуктів, складених офіційними статистичними органами. Результати аналізу свідчать, що найбільший рівень втрат характерний для хліба та хлібопродуктів, який оцінюється на середньому рівні в 21,7% від обсягу споживання. Це обумовлено короткими термінами придатності до споживання цієї продукції та недостатнім рівнем попиту (табл. 2). З урахуванням цього показника можна підтвердити додаткове виробництво цього виду продукції в торговельних мережах та об'єктах вуличного харчування, а також припустити зниження попиту на фоні зміни харчових вподобань населення.

Таблиця 1. Фактичне виробництво окремих харчових продуктів, тис. т

Показники	2017	2018	2019	2020	2021
М'ясо і м'ясопродукти	1695	1581	1828	1836	1855
Жива маса тварин (реалізація на забій)	3267	3318	3493	3462	3394
Хліб і хлібні продукти	3745	3197	3337	3017	2520
Молоко і молочні продукти	1740	1703	1714	1878	1461
Молоко (надої)	10281	10064	9697	9264	8729
Цукор	2162	1812	1623	1153	1518
Олія та інші рослинні жири	6466	5868	7272	8163	5862

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 6, 8]

Для інших основних харчових продуктів розрахунковий рівень втрат не такий суттєвий та підтверджує ефективне споживання і розподіл в цілому.

З точки зору виробництва сировини важливе значення має доступність ресурсів для агровиробництва, зокрема насіннєвого матеріалу основних культур. Аналіз обсягів насіннєвого фонду основних культур та обсягів імпорту насіння показує, що тільки для кукурудзи, ріпаку і сояшника характерна висока залежність від імпортного насіння. При цьому, для кукурудзи спостерігається зниження показника на фоні розвитку внутрішнього виробництва високопродуктивного насіння (табл. 3).

Таблиця 3. Частка імпортного насіння в насіннєвому фонді окремих с/г культур

Показники	2018	2019	2020	2021
Пшениця	0,04%	0,19%	0,15%	0,12%
Ячмінь	0,16%	0,19%	0,14%	0,15%
Кукурудза	18,65%	15,59%	11,83%	7,58%
Жито	0,41%	1,35%	0,46%	1,44%
Сояшник	79,04%	76,12%	64,65%	70,27%
Соя	0,81%	0,61%	0,45%	0,36%
Ріпак	32,27%	35,55%	45,73%	45,82%

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 8]

значенням, але не критичним, враховуючи незначну частку продовольчої переробки цієї культури.

З точки зору оцінки доступності продовольства, важливим є значення річних цін на окремі види продовольства. Візуалізація динаміки зміни цього показника здійснена для продовольчого продукту за 5 попередніх років.

Таблиця 2. Динаміка продовольчих втрат окремих харчових продуктів, % від фонду споживання (розрахунково)

Показники	2017	2018	2019	2020
М'ясо і м'ясопродукти	0,5%	0,4%	0,4%	0,3%
Хліб і хлібні продукти	19,6%	22,3%	24,9%	19,9%
Молоко і молочні продукти	0,2%	0,1%	0,1%	0,1%
Цукор	5,5%	5,6%	5,4%	4,7%
Олія та інші рослинні жири	4,8%	5,0%	5,2%	5,9%
Яйця	0,9%	0,6%	0,6%	0,4%

Джерело: сформовано авторами на основі [4, 8]

Для насіння сояшника показник залишається достатньо високим – до 70% імпортного насіння в загальному насіннєвому фонді культури. Але, з урахуванням величини профіциту продуктів переробки сояшника, таке значення не є критичним. Для ріпаку протягом останніх двох сезонів показник складав майже 46%, що є високим

показником, але не критичним, враховуючи незначну частку продовольчої переробки цієї культури.

Найбільш стабільними, з точки зору ціни, виявилися такі продукти, як яблука та свинина. Для яблук середньорічне зростання ціни склало всього 1%, а відношення середньої ціни у 2022 р. до показника 2017 р. навіть показало зниження на 18%. Для свинини середньорічне зростання ціни за аналізований період оцінюється на рівні всього в 6%. За весь аналізований період свинина подорожчала на 32%. Найбільше зростання цін характерне для продуктів овочевої групи – буряка (+39% в середньому за рік та +237% за період) та капусти (+49% та +230%, відповідно). Це обумовлено, з одного боку, достатньо низькими цінами на вказані продукти на початку аналізованого періоду, а з іншого боку – зростанням попиту на плодоовочеву продукцію на фоні популяризації здорового харчування. Ціни на хлібопродукти, борошно та круп'яну продукцію зростали в середньому від 11% до 25% щорічно, в залежності від продукту. Найбільший приріст характерний для цін на пшоно та гречану крупу, що обумовлено скороченням обсягів вирощування сировини для цих видів круп в Україні.

Невмотивоване та неспровоковане вторгнення російської федерації в Україну спровокувало тимчасову внутрішню продовольчу кризу та змістило акцент з ретроспективного аналізу продовольчої безпеки на оперативний, з сировинної складової за балансовим підходом – на готову харчову продукцію, виявило недостатність інструментарію щодо прийняття швидких управлінських рішень та аналізу ситуації.

Така інформаційна база повинна застосовуватися в аналізі загроз продовольчій безпеці та її стану, оперативному реагуванні на поповнення фізичних запасів продовольства, в якості моніторингової бази.

Критерії віднесення суб'єктів господарювання до списку виробників харчової (готової) продукції в цілях прийняття рішень щодо продовольчої безпеки:

Види харчової продукції, що виробляються підприємством, визначені з орієнтиром на продукти тривалого зберігання, частково відповідають переліку, затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 328 від 20 березня 2022 р. «Деякі питання забезпечення населення продовольчими товарами тривалого зберігання в умовах воєнного стану» та відповідним співвіднесенням кодів Номенклатури промислової продукції відповідно до звітності підприємств, а також враховують структуру виробництва продукції в організованому/незвітованому секторі та традиційний раціон українців;

Частка фактичного обсягу виробництва підприємством (за останній звітний період) певного виду товару у фактичному обсязі споживання товару за останній звітний період. При застосуванні порогових критеріїв значимості обсягу виробництва підприємства у споживанні (потребі) країні доцільно застосувати показник, встановлений законодавством із захисту економічної конкуренції (Закон України «Про захист економічної конкуренції», ст.12, що визначає домінуюче становище суб'єкта господарювання з часткою на ринку у 35%);

З урахуванням кількості областей та м.Київ, в цілому 25 регіональних показників, критичного значення набувають підприємства, які у споживанні регіону власним виробництвом забезпечують 35% та більше, що відповідає 1,4% обсягу виробництва підприємства у загальному по країні обсязі споживання (оціночно);

Стабільність – безперервність діяльності підприємства протягом останнього місяця, а також здійснюють свою економічну діяльність не менше 1 року і не перебувають в процесі ліквідації.

Висновки та перспективи подальших розвідок

Дослідженням підтверджено, що система показників моніторингу продовольчої безпеки в Україні має враховувати показники обов'язкової системи моніторингу як складової економічної безпеки, показники моніторингу досягнення Цілей сталого розвитку (Ціль 1 Подолання бідності, Ціль 2 Подолання голоду), які відслідковуються Урядом України, необов'язкові показники глобального індексу продовольчої безпеки, а також моніторингу трансформацій продовольчих систем (в процесі обговорення), опитувальна система Продовольчої та Сільськогосподарської Організації ООН щодо визначення стану продовольчої безпеки. Врахування останніх двох систем показників (частково) дозволить інтегрувати національну систему моніторингу продовольчої безпеки у міжнародні системи звітності.

Список літератури

1. Витвицька О.Д., Ковальова О.В., Грищенко І.М. Науково-методичні рекомендації щодо формування стратегій розвитку територій в контексті трансформації продовольчої системи України. К. НУБіП, 2021. 77 с.
2. Указ Президента України «Про цілі сталого розвитку в Україні до 2030 року» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
3. Національна економічна стратегія на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
4. Стратегія розвитку експорту продукції сільського господарства, харчової та переробної промисловості України на період до 2026 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
5. Стратегія державної екологічної політики України на період до 2030 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
6. Саміт з продовольчих систем. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-na-samiti-z-prodovolchih-sistem-ukrayina-maye-znac-70789>
7. Управління інноваційною діяльністю: теорія і практика: колективна монографія/ за заг. ред. д.е.н., професора Витвицької О.Д. Київ: ТОВ «АГРАР МЕДІА ГРУП», 2021. 450 с.
8. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Стоянова-Коваль С.С., Слущкий Є.В. Степаненко С.В. Сучасний стан та тенденції розвитку циркулярної економіки України у контексті світових трендів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2022. № 17. С. 43-48.
10. Ніценко В.С. Виробництво органічної продукції тваринництва в умовах функціонування вертикально-інтегрованих підприємств. Матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції «Органічне виробництво і продовольча безпека» (18-20 квітні 2013 р.; м. Житомир). Житомир: «Полісся», 2013. С. 136-140.
11. Єгоров Б.В., Лагодієнко В.В., Кордзая Н.Р. Удосконалення організаційно-економічного механізму формування регіональної системи продовольчого забезпечення. Вісник ХНАУ. Серія "Економічні науки": зб. наук. пр. / Харк. нац. аграр. ун-т ім. В.В. Докучаєва. Харків: ХНАУ, 2020. № 3. С. 317-331. DOI: 10.31359/2312-3427-2020-3-317
12. Зубков Р.С., Завгородній А.В., Лагодієнко В.В., Богданов О.О. Напрями удосконалення продовольчого маркетингу підприємств як елементу продовольчої безпеки регіону. Український журнал прикладної економіки. 2020. Том 5. № 3. С. 168-176. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-18>

References

1. Vytvyts'ka, O.D., Koval'ova, O.V., Hryshchenko, I.M. (2021). *Naukovo-metodychni rekomendatsii schodo formuvannia stratehij rozvytku terytorij v konteksti transformatsii prodovol'choi systemy Ukrainy*. [Scientific and methodological recommendations for the formation of strategies for the development of territories in the context of the transformation of the food system of Ukraine]. NUBiP. Kyiv. Ukraine.
2. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro tsili staloho rozvytku v Ukraini do 2030 roku». [Decree of the President of Ukraine "On the goals of sustainable development in Ukraine until 2030"]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>
3. Natsional'na ekonomichna stratehiia na period do 2030 roku. [National Economic Strategy for the period up to 2030.]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-nacionalnoyi-eko-a179>
4. Stratehiia rozvytku eksportu produktsii sil's'koho hospodarstva, kharchovoi ta pererobnoi promyslovosti Ukrainy na period do 2026 roku. [Strategy for the development of exports of agricultural products, food and processing industries of Ukraine until 2026]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/588-2019-%D1%80#Text>
5. Stratehiia derzhavnoi ekolohichnoi polityky Ukrainy na period do 2030 roku. [Strategy of the state ecological policy of Ukraine for the period till 2030.]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2697-19#Text>
6. Samit z prodovol'chikh system. [Summit on Food Systems.] Available at: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-na-samiti-z-prodovolchih-sistem-ukrayina-maye-znac-70789>
7. Upravlinnia innovatsijnoi diial'nistiu: teoriia i praktyka. [Management of innovation: theory and practice]. (2021). In Vytvyts'koi, O.D. (ed.). TOV «AHRAR MEDIA HRUP». Kyiv. Ukraine.
8. Ofitsijnyj sajт Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy. [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
9. Stoianova-Koval', S.S., Sluts'kyj, Ye.V. Stepanenko, S.V. (2022). «The modern state and development trends of circular economy in Ukraine». *Investytsii: praktyka ta dosvid*. no. 17, pp. 43-48. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2022.17.43>
10. Nitsenko, V.S. (2013). «Production of organic animal husbandry products in the conditions of functioning of vertically integrated enterprises». «*Orhanichne vyrobnytstvo i prodovol'cha bezpeka*». ["Organic Production and Food Safety"]. *Proceeding of Materials of reports of the International Scientific and Practical Conference "Organic Production and Food Safety" (April 18-20, 2013; Zhytomyr)*. Zhytomyr: "Polysia", 2013. С. 136-140.
11. Yehorov, B.V., Lahodiienko, V.V., Kordzaia, N.R. (2020). «Improvement of the organizational and economic mechanism of formation of the regional food supply system». *Visnyk KhNAU. Seriya "Ekonomichni nauky": zb. nauk. pr. / Khark. nats. ahrar. un-t im. V.V. Dokuchaieva*. Kharkiv: KhNAU, № 3, pp. 317-331. DOI: 10.31359/2312-3427-2020-3-317
12. Zubkov, R.S., Zavhorodnij, A.V., Lahodiienko, V.V., Bohdanov, O.O. (2020). «Directions for improving food marketing of enterprises as an element of food security in the region». *Ukrainian Journal of Applied Economics*. Vol. 5. No 3, pp. 168-176. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2020-3-18>

Стаття надійшла до редакції 12.10.2022 р.